

УДК [930.27 : 327 : 94] (38) : 94 (477.7)

ЕПІГРАФІЧНІ СВДЧЕННЯ ПРО ОЛЬВІЙСЬКИХ ПОСЛІВ

*Марина Скржинська*Інститут історії України НАН України
Україна, 01001, м. Київ, вул. М. Грушевського, 4
e-mail: kij@bk.ru

У науковій літературі існує чимало досліджень про зовнішню політику античних держав Північного Причорномор'я. Однак досі майже не приділялось уваги нечисленним уцілілим свідченням про послів, які служили провідниками політики своїх полісів. За допомогою послів вирішувались питання відносин з владою різноманітних держав і з вождями місцевих племен, укладалися угоди та приймалися важливі закони.

У часи появи грецьких колоній у Північному Причорномор'ї між еллінськими полісами існували жваві дипломатичні відносини, що здійснювались через послів. Необхідність у їхній діяльності для північних грецьких колоній, з'явилась вже у період утворення місцевих полісів, однак певні відомості про посольства з Ольвії відносяться лише до елліністичного та римського періодів історії.

Спочатку послів завжди обирали з шановних громадян літнього віку, що вважались досвідченими у розв'язанні політичних та економічних питань. Це давало привід до виникнення грецького найменування посла *πρεσβευτής*, тобто старійшина. Вже у класичну добу послі вмiли користуватися різними прийомами красномовства, щоб переконливо обґрунтувати поставлені перед ними завдання. Цими чеснотами володіли, як правило, представники заможних родин, які мали можливість одержати гарну освіту. У грецьких полісах не існувало професійних послів, їх обирали серед громадян, які відповідали вимогам для успішного виконання того чи іншого доручення. Звичайно послі одержували від держави певні кошти на витрати, однак їм часто доводилось вкладати і власні статки, особливо якщо посольство розтягувалось на тривалий час. Наприклад, херсонесит Аристон шість років був послом у Римі, де клопотався про надання статусу вільного міста для своєї батьківщини, а його співвітчизник Демократ неодноразово повністю за власний рахунок їздив до Риму послом до імператорів [б. 423, 425]. З одного напису I ст. н.е. дізнаємось, що через бідність державної скарбниці ольвійський посол їздив

до римської провінції Мезії на власний рахунок [1, с. 166-167].

Певні відомості про ольвійських послів до гетського розгрому міста у I ст. до н.е. містяться лише в двох написах елліністичного часу. З декрету Протогена [б. 32] відомо, що у III ст. до н.е. держава виділила для посольств певну суму грошей і віддавала організацію посольства на відкуп. Спорядження посольства до резиденції царя Сайтафарна взяв на відкуп якийсь Конон, та коли він не зміг одержати обіцяних архонтами 300 золотих, то відмовився від свого зобов'язання. Після того ще тричі оголошувались торги, внаслідок чого ольвіополіт Форміон взявся доставити Сайтафарну видану Протогеном необхідну суму. Іншого разу сам Протоген разом з Аристократом взяли на себе функції послів до варварського царя, від військових нападів якого Ольвія відкупилась великою сумою грошей. Привезена послами сума у 900 золотих, яку знову дав місту Протоген, здавалась цареві недостатньою, і він, розгнівавшись, вирішив піти у похід на Ольвію. Через лакуну у написі невідомо, чим завершився той похід, але можна припустити, що за допомогою Протогена Ольвія змогла відкупитися від вторгнення варварів, і безпеку міста, як не раз бувало, знову забезпечили перемовини послів.

Отже, з декрету Протогена можна дізнатися імена послів, а також одержати уявлення, як в Ольвії створювались посольства, і як їх відсилали до варварських вождів. В іншому написі, що цікавить нас, йдеться про посольство до столиці Понтійського царства Синопу [б. 35]. Сучасні історики неодноразово звертались до змісту цього документа, але їх не цікавили згадки про послів.

Текст напису свідчить про те, що у кінці II ст. н.е. Ольвія, так само, як і Херсонес, через своїх послів принаймні двічі звертались за допомогою до могутнього понтійського царя Мітрідата Євпатора. Після першого прохання цар поставив у Ольвії військовий гарнізон, що допоміг стримати натиск войовничих сусідів. Мабуть, пізніше стало відомо, що варвари зібрали великі сили і збирались, певно, напасти

на місто взимку, коли кочовики могли легко переправитись до міста по льоду через Гіпаніс, як це траплялось і раніше [6. 32]. Можливо, ольвіополіти дізнались про це напередодні холодів, і тоді захисники міста зрозуміли, що їх сил недостатньо для відсічі ворогові. Тому вони відіслали послів до Синопи з проханням про допомогу. За розпорядженням понтійського царя до Ольвії прибув корабель, на якому повернулись послы та прибули арменійські лучники; крім того, мабуть, під згаданю у написі царською допомогою слід розуміти грошову дотацію для оплати гарнізону та продовольства [1].

Про все це ми дізнаємось з ольвійського декрету на честь капітана, який успішно провів судно, «долаючи різноманітні вітри та супротивні течії». Це підтверджує наше припущення, що пливти довелось восени або на початку зими, коли античні судна через негоду рідко виходили у море, але допомога потребувалась негайно. Досвідчений капітан (його ім'я не збереглося), уродженець міста Аміса, зумів подолати всі труднощі. Мабуть, він провів корабель найкоротшим шляхом: від Синопи, де він узяв на борт ольвійських послів, доплив уздовж узбережжя до мису Карамбіс, звідкіля пройшов відкритим морем до мису Баранячий Лоб у Тавриці; так само пересікали Чорне море вже у IV ст. до н.е. [2]. Далі судно минуло Керкентидську затоку і по Дніпро-Бузькому лиманові дісталось Ольвії. Тут у Народному зібранні, після звіту послів про їхню вдалу місію, одразу ж було внесено пропозицію про видання декрету на честь капітана, який зумів вчасно доставити допомогу місту, незважаючи на небезпеку плавання бурхливим морем.

Завдання, що стояли перед послами, були дуже різноманітними і завжди визначались поточною політикою тієї чи іншої держави. Але одна мета у посольств всіх греків була спільною: це спорядження священного посольства, що називалось феорією. Послы-феори запрошували громадян з різних держав брати участь у загальногрецьких святах, далі феори, котрі очолювали делегації від своїх полісів, їхали на панеллінські урочистості. Феорами також називались послы, що звертались за порадою до уславлених оракулів перед тим, як держава приймала важливі рішення.

На межі IV-III ст. до н.е. ольвійські феори попрямували до Дельф, коли ольвіополіти вирішили зробити агони на Ахілловому Дромі панеллінським святом, для чого було потрібне благословення оракула. Послы повернулись на батьківщину із звісткою, що Піфія схвалила

рішення про ігри і про найменування свята Ахіллеями [6. 34; 3]. Після того за встановленою традицією ольвійські феори почали регулярно відсилати священні посольства в різні держави з повідомленням про точну дату початку урочистостей. Крім того, вони повідомляли, в яких видах змагань можуть виступати приїжджі і оголошували перемир'я у всьому Причорномор'ї на час свят, аби всі бажаючі могли безпечно дістатися Ахіллового Дрома.

Сім ольвійських написів із згадками послів відносяться до римського часу [6. 39, 40, 51, 54, 79; 5. 42; 4]; старші серед них датуються другою половиною I ст. н. е.; більшість декретів видано у II ст. і один на самому початку III ст. У них сказано, куди прямував посол, та рідко названо мету посольства. З трьох декретів II ст. н.е. ми дізнаємось щодо продовження дипломатичних контактів ольвіополітів з ватажками місцевих племен; з ними уклали угоди Карзоаз, син Аттала, Посідей, син Сатира, і ще один ольвіополіт, ім'я якого втрачене [6. 39, 51, 54]. У цих почесних постановках високо оцінюється громадянська діяльність покійних та особливо виділяється їх успішне виконання посольських обов'язків, часто небезпечних. Про це мовиться у декреті Карзоаза, котрий «негайно виконував доручення у посольствах до сусідніх царів», тобто відправлявся до них, як тільки виникала необхідність, а нею звичайно була військова загроза. Посідей спілкувався з царем, етнонім якого не зберігся; інший ольвіополіт «зустрічав сарматських царів», тобто вів з ними переговори. Таким чином, можна зробити висновок, що співвітчизники цінували названих громадян як дипломатів, що вміли поводитися з оточуючими країну варварами.

Можна думати, що одні ольвійські послы спеціалізувались, якщо можна так сказати, на зв'язках із грецькими державами, інші – на спілкуванні з місцевими варварами, а треті – на зверненнях до римлян. Адже кожному з цих випадків відповідали різні манери поведінки, для чого потрібно було знати особливості культури, мови та ритуалу прийому посла у приймаючій країні. Втім, деякі ольвіополіти проявляли свої здібності у різних напрямках.

Так невідомий нині ім'я громадянин не лише зустрічався з царями сарматських племен, а й на початку III ст. «відправлявся до панів наших непереможних імператорів» з проханням про відстрочку виконання якихось обов'язків [6. 54]. Інший ольвіополіт, ім'я якого теж не збереглося, у середині I ст. неодноразово бував послом до римського намісника про-

вінції Мезії та до «великих царів Аорсії». Римляни задовольнили прохання, перелічені послом, і забезпечили воєнний захист міста та його околиць від сарматів, а також допомогли місту продовольством [1, с. 166].

Найбільш яскрава особистість описана у декреті II ст. до н.е. на честь Феокла, сина Сатира [б. 40]. Мармурова стела з текстом постанови Народного зібрання належить до числа небагатьох, що повністю збереглись ольвійських пам'яток цього типу.

Як і в більшості написів, що цікавлять нас, тут йдеться про те, що Феокл за його різноманітну діяльність на благо Ольвії нагороджується посмертно оплаченим державою золотим вінком. За життя Феокл одержував подібні нагороди у себе на батьківщині і ще у 17 грецьких містах. Тому напис починається з переліку міст, що увінчали золотими вінками Феокла, сина Сатира. Першою названа його батьківщина Ольвія, далі її метрополія Мілет, а також ближні та дальні сусіди у Причорномор'ї (Тіра, Херсонес, Боспор, Істрія, Томи, Каллатіс, Одесс, Синопа, Гераклея, Амастрія, Тіон), крім того, Візантії і кілька малоазійських міст (Апамея, Кизик, Нікомедія, Пруси, Нікея).

Слідом за цим заголовком йде текст почесного декрету. З нього ми дізнаємось, що Феокл помер, виконуючи вчетверте обов'язки першого архонта, що його також обирали стратегом і жерцем. Це свідчить про те, як цінували у полісі його здібності досвідченого дипломата та політика. У написі йдеться про те, що Феокл походив «від предків славних, які надали багато послуг нашій батьківщині у посольствах, на різних посадах і благодіяннях, як окремим громадянам, так іноземцям, що перебували в нас». Особливо виділені заслуги послів з роду Феокла. Мабуть, родинні традиції визначили його життєвий шлях і змолоду поряд з іншими знаннями він засвоював мистецтво дипломатії. Вінчання золотим вінком у багатьох містах вказує на активну дипломатичну і, напевне, економічну діяльність Феокла, котрий представляв Ольвію в інших грецьких державах. У себе ж на батьківщині він сприяв приїжджим з цих міст. Не випадково у декреті мовиться про його посмертне вінчання вінком не лише в імені ольвіополітів, а й від іноземців, котрі жили у місті.

Певно, для багатьох з них він був проксоном, тобто виконував роль, схожу з посадою сучасного консула. У свою чергу, Феокл, мабуть, мав проксенів у низці грецьких міст, куди їздив з дипломатичними дорученнями та за власними торговими справами. Певно, добро-

бут родини Феокла був немалим і стояв на успішній торгівлі. Це сприяло посольській діяльності, тому що він знав багатьох іноземців і міг додавати власні кошти до виділених йому державою, а іноді взагалі їздити за власний рахунок. Багатство дозволяло йому вкладати гроші у будівництво та ремонт громадських будинків, завдяки чому «місто зробилось гарнішим і славнішим». Одним з таких будинків став новий гімназій, де ольвіополіти вирішили поставити йому пам'ятник.

Крім Феокла та його предків були й інші родини, члени яких традиційно займались дипломатією, наприклад, Абаб? що збудував портик на честь імператора Тіберія, і його син Оронт, котрий «знав Августів», тобто їздив з посольською місією до Риму [б. 79, 181]. Можливо, з такої родини походив рано померлий юнак Дадаг, син Патага [б; 5. 42]. У його почесному декреті сказано, що на межі I і II ст. н.е. він брав участь в успішному посольстві до «гегемонів нашим» (тобто, до Риму або до провінції Нижня Мезія). Послам вдалося відстояти належні Ольвії права, а Дадага включили до делегації як молодого дипломата-початківця.

Наші джерела про послів у більшості випадків являють собою почесні декрети, видані на честь ольвійських громадян, серед заслуг яких було успішне виконання дипломатичних обов'язків. Постанови Ради й Народного зібрання спочатку записували на папірусі та вміщували до місцевого архіву, а копію передавали шанованій особі. Як особливо видатну нагороду текст документа висікали на мармуровій стелі та ставили на видній точці місті.

Із збережених написів щастить дізнатися лише про кілька колись численних посольствах в Ольвії. За дорученням влади послі уклали політичні й економічні угоди, а також прямували з священними посольствами на панеллінські свята. Через послів влада зверталась за військовою допомогою, відсилала внески до скарбниць інших держав, серед яких можна впевнено назвати Афіни, Понтійське царство, Рим і його провінцію Мезію. Крім того, послі відвозили данину варварам, щоб ті не розоряли місто та його сільську округу.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Виноградов Ю.Г. Политическая история Ольвийского полиса / Ю.Г. Виноградов. – М., 1989.
2. Виноградов Ю.Г. Очерк военно-политической истории сарматов I в. н.э. / Ю.Г. Виноградов // Вестник древней истории. – 1994. – № 2. – С. 151-170.
3. Гайдукевич В.Ф. О пути прохождения греческих кораблей в Понте Эвксинском / В.Ф. Гайдукевич // Краткие сообщения Института археологии АН СССР. – 1969. – № 16. – С. 11-19.

4. Скржинская М.В. Древнегреческие праздники в Элладе и Северном Причерноморье / М.В. Скржинская. – СПб.: Алетея, 2010. – 399 с.

5. Надписи Ольвии (НО). – Ленинград, 1968.
6. Latyshev V. Inscriptiones orae septentrionalis Ponti Euxini. – Т. I. – Petropoli, 1916. (IOSPE I²).

Скржинська Марина Епіграфічні свідчення про ольвійських послів

У статті зібрано всі ольвійські написи із згадками послів. За дорученням влади вони звертались за військовою допомогою, привозили внески в казну інших держав, серед яких можна з впевненістю назвати Афіни, Понтіїське царство і Рим. Крім того, послы відвозили данину варварам, щоб ті не розорили місто і його сільську округу. Ольвіополіти, як й інші елліни, відзначали в почесних декретах успішне виконання дипломатичних обов'язків серед інших видатних заслуг громадянина.

Ключові слова: Ольвія, послы, декрети

Скржинская Марина Эпиграфические свидетельства о ольвийских послов

В статье собраны все ольвийские надписи с упоминанием послов. По поручению властей они обращались за военной помощью, привозили взносы в казну других государств, среди которых можно с уверенностью назвать Афины, Понтийское царство и Рим. Кроме того, послы отвозили дань варварам, чтобы те не разорили город и его сельскую округу. Ольвиополиты, как и другие эллины, отмечали в почетных декретах успешное выполнение дипломатических обязанностей среди других выдающихся заслуг гражданина.

Ключевые слова: Ольвия, послы, декреты

Skrzhinska Marina Epigraphic evidence of Olbian ambassadors

This article contains all Olbia inscriptions mentioning ambassadors. On behalf of the authorities, they asked for military help, brought contributions to the coffers of other countries, among which can safely be called Athens, Pontus and Rome. In addition, the ambassadors were taken tribute to the barbarians, so they do not ravage the city and its rural districts. Citizens of Olbia, like other Greeks, honorary decrees mentioned in the successful implementation of diplomatic duties, among other distinguished service of the citizen.

In the Greek city states was no professional ambassadors, among them elected citizens who meet the requirements for the successful execution of an order. The task standing before the ambassadors were very varied and always determined current policy of a state. But one goal in all Greek embassies was common: a sacred fit out Embassy.

Keywords: Olbia, ambassadors, decrees

Рецензенти:

Буйських А.В., д.і.н., ст. наук. співр.

Смирнов І.О., к.і.н., доцент

Надійшла до редакції 11.09.2016 р.